

Fronteres, guerra i posicionament polític a la Catalunya dels segles XVI i XVII

MIQUEL J. DEYÀ BAUZÀ

Universitat de les Illes Balears

Institut d'Estudis Hispànics en la Modernitat - Unitat Associada al CSIC

Resum

La situació de la frontera pirinenca, també la marítima, és un tema clau per a la història moderna de Catalunya. El tema dels comtats del Rosselló i la Cerdanya, ocupats per França durant la Guerra Civil Catalana amb el beneplàcit de Joan II, està present des de l'inici del regnat de Ferran el Catòlic. La seva reincorporació va coincidir amb factors que van ajudar que la qüestió de la frontera fos cada vegada més camp d'acció de la Corona i menys de les autoritats del Principat. No obstant això i malgrat les dissensions concretes que es van produir, l'àmbit fronterer va ser una qüestió en la qual durant aquest regnat i el següent va sobresortir un objectiu comú entre el rei i el país. En els regnats posteriors, la frontera pirinenca va adquirir unes altres dimensions (frontera religiosa, contraban, guerra oberta entre la Monarquia Hispànica i França), fet que, juntament amb els problemes financers espanyols per mantenir allà una important dotació militar, concretament d'infanteria, va provocar en les localitats de la zona una forma de vida especial i un sentiment peculiar d'identitats i lleialtats. Durant els segles XVI i XVII, la frontera pirinenca va ser escenari de nombrosos episodis polítics, religiosos i culturals que van influir, sens dubte, en la identitat catalana del moment i d'èpoques posteriors.

Paraules clau: sobirania, guerra, sistema fiscofinancer.

Fronteras, guerra y posicionamiento político en la Cataluña de los siglos XVI y XVII

Resumen

La situación de la frontera pirenaica, también la marítima, es un tema crucial para la historia moderna de Cataluña. El tema de los condados de Rosellón y Cerdaña, ocupados por Francia durante la Guerra Civil Catalana con el beneplácito de Juan II, está presente desde los primeros inicios del reinado de Fernando el Católico. Su reincorporación coincidió con factores que ayudaron a que la cuestión de la frontera fuera cada vez más un campo de acción de la Corona y cada vez menos de las autoridades del Principado. No obstante y a pesar de disensiones concretas, el ámbito fronterizo fue una cuestión donde durante ese reinado y el siguiente primó un objetivo común entre Rey y país. En reinados posteriores la frontera pirenaica adquirió otras dimensiones (frontera religiosa, contrabando, guerra abierta entre la Monarquía Hispánica y Francia), lo que junto a los problemas financieros españoles para mantener allí una importante dotación militar, singularmente de infantería, provocó una especial forma de vida de las localidades de la zona y un peculiar sentimiento de identidad y lealtades. Durante los siglos XVI y XVII la frontera pirenaica fue escenario de numerosos episodios políticos, religiosos, culturales que influyeron, sin duda, en la identidad catalana del momento y de épocas posteriores.

Palabras clave: soberanía, guerra, sistema fiscofinanciero.

Borders, war and political positioning in 16th- and 17th-century Catalonia

Abstract

The location of Catalonia's Pyrenean border, and of its maritime border, is a crucial element in its modern history. Discussion of the Roussillon and Cerdanya counties, occupied by France during the Catalan Civil War with the approval of John II, appears from the beginnings of Ferdinand the Catholic's reign. His reincorporation coincided with factors that helped make the border area more a field of action of the Crown, and less so of the authorities of the Principality. Nevertheless, during his and the following reign, and despite a level of dissent, the border was an issue around which a common objective between King and country prevailed. In later reigns, the Pyrenean border

acquired other dimensions (of religion, smuggling, and open war between the Hispanic Monarchy and France), which, together with Spain's financial difficulty in maintaining there a significant military presence, primarily infantry, gave rise to a particular way of life in the localities of the area and peculiar notions of identity and loyalty. During the 16th and 17th centuries, the Pyrenean border was the scene of numerous political, religious and cultural episodes that undoubtedly influenced Catalan identity at the time and in subsequent eras.

Keywords: sovereignty, war, tax-financial system.

1. Introducció

Sota el guiatge —per exemple— d'Òscar Jané o d'Antoni Espino, s'ha avançat molt en el tractament de la frontera en les seves múltiples dimensions.¹ Tota organització política que totalment o parcialment par-

1. Jané fou l'editor de les actes del congrés, publicades en el llibre *Del Tractat dels Pirineus (1659) a l'Europa del segle XXI: un model en construcció?* (Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2010), que reuní aportacions referides a aspectes concrets del Tractat (dimensió europea, revoltes posteriors a banda i banda de la nova frontera) i treballs referits a la frontera com a objecte d'estudi, amb les diverses implicacions que té (paper de les elits, aspectes militars, culturals...). El mateix Jané és autor de treballs centrats en el fenomen de la frontera («Psico(socio)logía e identidad de la frontera en la época moderna», *Manuscrits*, 26 (2008), pp. 93-120) i en algunes de les seves manifestacions («Famílies de frontera després del Tractat dels Pirineus (1659): per la pàtria o per la butxaca?», *Revista de Catalunya*, 198 (2004), pp. 45-61; *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Afers, Catarroja, 2006; «El Rosellón tras el Tratado de los Pirineos: un caso de neoextranjería (1659-1700)», a M. B. Villar García i P. Pezzi Cristóbal, eds., *Los extranjeros en la España Moderna*, Universidad de Málaga, Málaga, 2003, II, pp. 451-464), i inclús en els relacionats amb el paper de la guerra en la formació d'una identitat col·lectiva, com podia ser la del Rosselló o, des d'una perspectiva més àmplia, la del conjunt de Catalunya («Aspectes de la relació identitària de Catalunya amb França a l'època de Lluís XIV», *Manuscrits*, 19 (2001), pp. 103-136; *La identitat de la frontera pirinenca. Efectes socials i polítics al nord de Catalunya des de la creació de Montllúis (1677-1698)*,

ticipi d'allò que anomenem sobirania, ho fa en un territori determinat i una de les primeres tasques de les institucions que participen en la sobirania és determinar, de manera menys o més clara, el territori on s'exerceix o s'aspira a exercir la sobirania.

Si es coneix una mica la història de Catalunya, singularment l'època moderna, es conclourà que la frontera fou un element identitari de primer ordre. Tant des del punt de vista polític com des de l'intel·lectual. Des del punt de vista intel·lectual, Alcoberro ens recorda els intents dels lletraferits de determinar clarament les fronteres del país, incloent-hi —és clar— el Rosselló, començant per Joan Margarit i acabant, per posar una fita, per Pere Gil.² El mateix autor, seguint parcialment els estudis de Tilly i Blockmans, ens recorda que el concepte de frontera, a més de la seva vessant humanisticocultural, en tenia una altra clarament política a l'hora d'establir lleialtats i dissidències d'un grup envers el poder i, per tant, a l'hora d'establir identitats també amb un alt contingut polític.³ Del paper cabdal del Rosselló en aquest doble joc, el purament intel·lectual i el polític, però sempre dins el tema genèric de la frontera, hi pot haver pocs dubtes. Tanmateix, el que donà una transcendència política singular a la frontera pirinenca fou que deixà de ser essencialment la frontera entre territoris, amb les seves institucions regnícoles i depenent en alguns aspectes d'institucions reials en procés de maduració, sinó que es convertí —a més— en la frontera entre dues grans monarquies, la qual cosa volia dir que sobre la frontera hi intervindrien, per centrar-nos en el cas espanyol, a més de les

---

Diputació de Girona, Girona, 2008). Vegeu una visió de *longue durée* del paper de la frontera pirinenca al llibre d'À. Casals, coord., *Les fronteres catalanes i el Tractat dels Pirineus* (Galerada, Cabrera de Mar, 2009). Tot i que els treballs d'Espino se centren més en el fet de la guerra en si mateixa, un dels darrers tracta parcialment el tema de la relació entre la guerra i la frontera (Antonio Espino López, *La Cerdaña en armas. Conflicto e identidad en la frontera catalana, 1637-1714*, Milenio, Lleida, 2017; vegeu una recensió d'aquest llibre a Miguel José DEYÀ BAUZÀ, «El precio de ser frontera en la Edad Moderna», *Revista Universitaria de Historia Militar*, 15 (2018), pp. 272-275).

2. Agustí ALCOBERRO PERICAY, *Identitat i territori. Textos geogràfics del Renaixement*, Eumo, Vic, 2000.

3. *Ibidem*, p. 12.

institucions municipals, les institucions catalanes i —cada vegada més— les reials, en una demostració més de la sobirania compartida. A partir d'aquí, resulta evident que la frontera —el seu domini, la vehiculació del tràfic i la seva importància militar i política— es convertí en un element —i no el menys important— dins el sistema de les complexes relacions entre el rei i les institucions del país. Ja sabem que sobirania compartida no equival a compartida en termes d'igualtat. Des del regnat de Ferran II, el major protagonisme de la Corona en la frontera fou un fet evident i *in crescendo* a causa —entre d'altres— dels factors següents:

- el fet que la frontera pirinenca es convertís en la frontera entre dues potents monarquies en clar procés d'enfortiment polític i, per tant, militar,
- l'apropiació de la política de defensa pels òrgans centrals de la nova monarquia,
- l'encariment de la guerra, que feia que no pogués ser assumida per Catalunya i fossin necessàries les aportacions econòmiques d'origen castellà o fins i tot americà,⁴
- l'evident èxit de l'anomenada «revolució militar» a Castella i el seu molt menor impacte a Catalunya.⁵

De fet, ben aviat es va fer evident, si és que no ho era abans, la incapacitat de Catalunya de garantir la seva pròpia defensa.⁶

4. Manuel FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, *Corpus documental de Carlos V*, Universidad de Salamanca, Salamanca, 1973, I, p. 474.

5. Un altre factor que cal considerar és la coincidència de la creixent castellanització dels càrrecs més importants vinculats a la defensa de la frontera amb l'extinció de cases nobiliàries catalanes i la consegüent herència dels seus títols, patrimoni i drets a favor de famílies nobles castellanes (Pere MOLAS, «Va haver-hi una fusió de les elits a la Catalunya dels Àustries?», *Manuscrits*, 15 (1997), pp. 42 i seg.).

6. Segons Espino, aquesta deficiència es va fer palesa ja a la Guerra Civil Catalana (Antonio ESPINO LÓPEZ, «¿Existió un ejército catalán en la época moderna?», *Manuscrits*, 15 (1997), p. 116).

2. *El regnat de Ferran el Catòlic i la qüestió dels comtats*

La història moderna comença a Catalunya amb un clar protagonisme de la situació de la frontera pirinenca: la qüestió dels comtats i la seva reincorporació, si bé amb un estatus especial pel que fa a alguns aspectes, a Catalunya i a la Corona d'Aragó, ja dintre de la Monarquia Hispànica.⁷ El tema dels comtats i sobretot del Rosselló fou cabdal en l'obra de Ferran II a Catalunya. En el discurs del monarca a les primeres Corts catalanes del seu regnat (1480), el tema del Rosselló i la Cerdanya en mans de Lluís XI estigué present⁸ i serví per justificar, si més no parcialment, el servei demanat pel monarca, tres-centes mil lliures, tot i que finalment els estaments sols acceptaren aquesta quantitat si cent mil es dedicaven a compensar conseqüències de la guerra civil.⁹ De fet, en la proposició reial que obria les corts, el rei exposà que un dels motius que el dugueren a convocar-les fou «fer saludable provisió sobre la recuperació dels nostres comtats de Rosselló e de Cerdanya sien retornats».¹⁰

7. A títol d'exemple de les peculiaritats legals i institucionals dels comtats es pot esmentar que el portantveus del general governador o governador general de Catalunya no tenia jurisdicció en els comtats del Rosselló i la Cerdanya (Jordi BUYREU JUAN, *Institucions i conflictes a la Catalunya Moderna*, Rafael Dalmau, Barcelona, 2005, p. 189). Vegeu una visió de la singularitat institucional dels comtats a l'època medieval i bona part de la moderna a Flocel SABATÉ I CURULL, *Percepció i identificació dels catalans a l'edat mitjana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2016, pp. 41-42).

8. José COROLEU ANGLADA i José PELLA FORGAS, *Las Cortes Catalanas*, Imprenta de la Revista Histórica Latina, Barcelona, 1876, p. 320.

9. Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Fernando el Católico*, 3a ed., Península, Barcelona, 2011, p. 109 i III.

10. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Generalitat, Sèrie General (N), ms. 991, f. 21. Els altres motius que exposava el monarca per a la convocatòria de corts eren les torbacions anteriors, «reformar lo qui fraturàs de reformació e bonament reformar se pogués» (*ibidem*), la defensa de la religió enfront dels turcs que havien assetjat Rodes i ocupat Otranto, el suport a la dinastia napolitana davant les pressions otomanes i la defensa de Sicília (*ibidem*).

Coroleu i Pella exposen que els representants del Rosselló i la Cerdanya participaren en les Corts de 1493, tot i l'ocupació francesa, i fins i tot que el rei en la sessió del 4 de setembre de 1493 notificà que el dia següent partiria precisament cap als comtats i designava per presidir-les, en qualitat de lloctinent seu, el príncep Joan.¹¹ A les corts següents (Tortosa, 1495-1496), en plena justificació de la guerra amb França per la qüestió de Nàpols, no sols hi hagué present el tema dels comtats, sinó que les primeres paraules del rei feren referència precisament a aquests i a la seva recuperació i al fet que el rei de França no havia complert la seva paraula en relació amb l'ocupació de Nàpols sense el vistiplau del papa, senyor eminent d'aquell regne, amb la qual cosa vinculava la qüestió de la recuperació dels comtats amb la política italiana.¹² Al final del seu discurs el rei afirmava que la defensa del Rosselló i la Cerdanya i altres terres frontereres de Catalunya, per terra o per mar, era el veritable motiu d'aquella convocatòria de Corts davant el perill de guerra amb França. Una guerra que tot i que es podia iniciar —com sabem— per qüestions italianes, era evident —segons paraules del propi monarca— que afectaria a les viles i ciutats frontereres o marítimes de tot el Principat.¹³ Ferran II aprofitava la circumstància per afirmar davant les Corts que el Rosselló i la Cerdanya, així com totes les terres de frontera, estaven «inseparablement unidas a este Principado y Condado de Barcelona».¹⁴ Prova que la qüestió fronterera era el veritable motiu de les Corts és el desenvolupament de les sessions. El 21 de gener de 1496 una ambaixada del braç militar es presentà davant del braç eclesiàstic per tal d'aconseguir el seu suport a l'hora de qüestionar el desenvolupament de les Corts, car el rei no havia fet menció de problemes generals del país, tret de la possible guerra amb França, ni —cosa encara més

11. JOSÉ COROLEU ANGLADA i JOSÉ PELLA FORGAS, *Las Cortes Catalanas*, p. 323. La importància del tema dels comtats en aquestes Corts és recollit també per Feliu de la Peña (Narcís FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999, III, p. 92).

12. COROLEU ANGLADA i PELLA FORGAS, *Las Cortes Catalanas*, p. 324.

13. *Ibidem*, pp. 324-325.

14. *Ibidem*, p. 325.

greu— de la reparació de greuges.¹⁵ A conseqüència d'això, els advocats dels braços es reuniren amb els representants del rei, els quals expressaren als advocats dels estaments la situació excepcional de possible guerra i que això feia necessari l'atorgament ràpid del subsidi i que el monarca es comprometés a reparar greuges i perjudicis en un futur relativament immediat. El bisbe de Tortosa es manifestà a favor d'aquesta proposta sempre que constés el compromís de la Corona de reparar els greuges al Principat i als seus particulars.¹⁶ Es tractava, òbviament, d'un precedent perillós, però que per al tema que ens ocupa té una altra rellevància: la conjunció d'objectius entre la Corona i les Corts representatives del país en la temàtica fronterera, fins i tot modificant el desenvolupament normal de les Corts. Finalment, l'assemblea s'avingué a la proposta, malgrat les dificultats per les quals havia passat el Principat darrerament i que foren recordades pel mateix bisbe de Tortosa al rei en el seu discurs d'atorgament de servei (guerra civil, episodis bèl·lics concrets a la zona del Rosselló i despoblació del país).¹⁷ El servei consistia en el pagament dels sous de sis-cents homes d'infanteria o de cavalleria durant tres anys, deixant clar el seu caràcter excepcional i que no servís de precedent. Per recaptar el servei es proposava un fogatge que s'havia de recaptar en quatre anys. S'establí que el rei es comprometia a no requerir al país cap mena de mobilització militar per mitjà de l'usatge *Princeps namque* ni de qualsevol altra manera.¹⁸

La qüestió dels comtats tornà a estar present a les Corts següents (Barcelona, 1503). Atesa la situació a Nàpols, s'esperava un atac al Principat pel comtat de Rosselló i la Cerdanya, de manera que Coroleu i Pella deixen entreveure que el motiu central de la convocatòria de Corts fou obtenir un servei amb el qual es pogués fer front a les ame-

15. COROLEU ANGLADA i PELLA FORGAS, *Las Cortes Catalanas*, p. 326.

16. *Ibidem*.

17. *Ibidem*, p. 327.

18. *Ibidem*, p. 327. Ladero Galán redueix l'aportació de les Corts Catalanes a dos-cents homes d'infanteria i dos-cents de cavalleria durant tres anys (AURORA LADERO, «La frontera de Perpiñán. Nuevos datos sobre la primera guerra del Rosellón (1495-1499)», *En la España Medieval*, 27 (2004), p. 230).

naces franceses.¹⁹ A les Corts es reberen testimonis que manifestaven la mobilització de forces gal·les prop de la frontera.²⁰ A partir del 29 de juliol de 1503 començà la revisió de greuges, poc després es detectà la mobilització de tropes franceses que amenaçaven el territori català i, sense deixar la tasca de revisió dels greuges, les Corts atorgaren un servei de dues-centes mil lliures per aixecar dos-cents homes d'infanteria i dos-cents de cavalleria. El 28 de setembre tropes franceses entraven al Rosselló.²¹

No sembla que el tema de la frontera pirinenca fos prioritari a les Corts de Montsó de 1510. Pareix que aquest tema tampoc no fou transcendent en les de 1512, celebrades també a Montsó, tot i que hi estigué més present. A les Corts de Lleida de 1515 el tema de la defensa i del possible atac per la frontera tornà a estar present, vinculat a la situació de Navarra, un altre dels escenaris de disputa entre les dues monarquies. Les Corts, davant el perill a la frontera, prorrogaren el servei atorgat a les Corts de 1512: dos-cents soldats d'infanteria i dos-cents de cavalleria.²²

L'objectiu de la recuperació dels comtats s'aconseguí el 1493 amb el Tractat de Barcelona, després d'una complicada evolució de la política internacional en què el domini d'Itàlia fou el tema central. Però en tot cas cal destacar el següent:

- 1) Tot i que la qüestió italiana era el tema essencial en les converses prèvies al Tractat de Barcelona, la veritat és que s'aconseguí l'objectiu de recuperar els comtats, si bé calgué renunciar —però sols des del punt de vista formal— a l'expansionisme hispànic a Itàlia, renúncia, tanmateix, que posteriorment no es va fer efectiva.²³

19. COROLEU ANGLADA i PELLA FORGAS, *Las Cortes Catalanas*, p. 329.

20. *Ibidem*, pp. 328-329.

21. *Ibidem*, p. 329.

22. *Ibidem*, p. 335.

23. BELENGUER CEBRIÀ, *Fernando el Católico*, pp. 186-187 i 225-229; Miguel Ángel LADERO QUESADA, *Los Reyes Católicos: La Corona y la unidad de España*, Asociación Francisco López de Gomara, València, 1989, pp. 283-290, 299 i 302-303. Vegeu

- 2) Un aspecte transcendent pel que fa al que aquí ens interessa és la comunió entre els objectius de la Corona i els de les institucions del Principat, singularment la Generalitat, que veia no solament la recuperació de territoris perduts en època de Joan II, sinó la incorporació de la segona ciutat catalana més populosa, Perpinyà, amb les implicacions fiscofinanceres que això tindria en els drets recaptats per la Generalitat.
- 3) Un tema que no podem oblidar és el paper de la noblesa catalana, que, al servei de la monarquia i seguint la lògica feudal, hauria d'assumir responsabilitats de defensa i guarnició a la frontera; tanmateix, el regnat de Ferran el Catòlic inaugura un període de presència de noblesa castellana a la zona en perjudici de la noblesa catalana. Així, el 1503 el duc d'Alba fou nomenat responsable militar al Rosselló.²⁴ Aquesta presència gradual de personal castellà es pot veure, en certa manera, com un element negatiu pel que fa a la identificació entre Corona i noblesa catalana i cal no oblidar que un possible allunyament entre aquest dos elements, que tanmateix no es va manifestar o almenys no ho va fer de manera immediata, podia arribar a minvar la identificació de la societat amb la Corona, d'acord amb la vocació representativa que de tots els estaments defensava per a si mateixa la noblesa d'arreu.²⁵ Així, es pot afirmar que la frontera

---

una clara i breu exposició de la relació existent entre la qüestió del comtats i la de Nàpols a Joseph PÉREZ, *Isabel y Fernando. Los Reyes Católicos*, Nerea, Madrid, 1998, pp. 298-301.

24. Miguel Ángel LADERO QUESADA, *Ejércitos y armadas de los Reyes Católicos. Nápoles y el Rosellón (1494-1504)*, Real Academia de la Historia, Madrid, 2010, p. 97.

25. La política de nomenaments de responsables militars castellans a la frontera per Ferran el Catòlic, Carles I i Felip II degué tenir un impacte en la ment de la noblesa catalana, la qual en etapes anteriors, òbviament, havia tingut un major protagonisme. Recordeu el nomenament del comte de Cardona com a cap militar en la campanya del 1473 al Rosselló (FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, p. 64). El 1488 i també a la frontera, el mateix comte de Cardona fou nomenat pel rei per lluitar, «con los paisanos de Cataluña», contra el comte de Pallars, agent del rei de França a la zona, situació que continuava el 1491, quan —a més— un altre alt noble català, tot i que d'origen castellà, el comte d'Empúries, s'encarregava de la formació de l'exèrcit

havia estat, fins començat el regnat de Ferran II, un escenari on es manifestava la identitat entre la Corona i el principal dels estaments del país, identitat que no desaparegué, però començà a erosionar-se des de llavors.²⁶ Tanmateix, la presència de caps i tropes castellanques com a guarnició de la frontera i el nomenament de màxims responsables castellanques en moments de guerra no impediren les tradicionals formes de mobilització del país, sobretot si ens centrem en el regnat de Carles I.²⁷

- 4) La qüestió fronterera canvià a partir del Tractat de Barcelona, car no sols la frontera s'havia mogut de lloc, sinó que, ateses les tenses relacions existents entre França i la Monarquia Hispànica, va ser un lloc preferent d'enfrontament entre les dues potències. En aquest sentit, és important remarcar que en la qüestió fronterera els interessos primordials de Corona i país coincidiren habitualment en

---

popular català (FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, p. 88 i 90). Un altre exemple molt clar de la implicació de la noblesa catalana a liderar —que és el realment important, i no sols la mera presència— la resistència militar enfront del francès el trobem el 1513 en ple enfrontament hispanogal pel tema de Navarra i que tingué repercussions en la frontera catalana. En concret, uns quatre mil francesos arribaren a la Seu d'Urgell i Castellbò i saquejaren alguns llocs. La resposta fou la tradicional del país i clarament feudal: la mobilització de la població per part d'importants nobles del país, concretament el bisbe d'Urgell, el duc de Cardona i el vescomte de Rocabertí, que aconseguiren el lliurament de Castellbò (FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, p. 148). Cal esmentar que el monarca ordenà derruir les defenses de Castellbò, sens dubte per por que caiguessin en mans dels enemics. És aquest tema, el de la destrucció de fortalises per por que fossin preses pels enemics, un tema constant de la frontera i que té el seu impacte en el món mental dels habitants, i no sols al segle XVI. Pel que fa a aquesta qüestió per a finals del segle XVII, vegeu ESPINO LÓPEZ, *La Cerdaña en armas*, pp. 75, 233, 308, 320 i 356).

26. Algunes de les causes que, a parer nostre, expliquen l'augment de protagonisme de la Corona a la frontera i, per tant, el de la presència de tropes castellanques a la zona, ja les hem esmentat en la introducció.

27. Vegeu la nota 25. Un exemple és el del 1541, quan «sólo con las milicias de esta provincia y somatén general partió el Duque de Alba a encontrar al ejército francés» (FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, p. 148). La implicació de la noblesa catalana en la defensa de la frontera també va ser de consideració el 1543 (*ibidem*, p. 187).

l'època del que restava del regnat de Ferran II i durant el de Carles I. Tot i les divergències sobre qüestions de finançament de la despesa militar a la frontera, pensem que en el tema de la política envers els comtats i la frontera pirinenca, la Corona i les institucions del país podien tenir estratègies distintes, però compartien un objectiu comú: el manteniment dels comtats dins l'estructura politicoadministrativa del Principat i, consegüentment, dins la Corona d'Aragó i la Monarquia Hispànica.²⁸

28. De l'estudi de Casals es pot derivar aquesta coincidència d'interessos, per exemple, als voltants del 1519 (Àngel CASALS MARTÍNEZ, *L'Emperador i els catalans*, Editorial Granollers, Granollers, 2000, pp. 69-70). De l'anàlisi d'aquest mateix autor es pot derivar que, tot i les discrepàncies en altres temes, la defensa dels comtats aconseguí un apropament entre rei i país, singularment amb algun dels estaments, a les Corts de 1528 (*ibidem*, p. 187). El posterior nomenament de Francès de Beaumont com a Capità General dels Comtats, separant aquest càrrec del de Capità General de Catalunya tal i com demanaven alguns sectors de les institucions catalanes, és un símptoma més de certa unitat de criteri en la qüestió dels comtats (*ibidem*, p. 205). El mateix es pot dir de les Corts de 1542, de les quals Casals no dubta a afirmar que Carles I mai no pogué agrair el favor fet per Francesc I envaint Catalunya, car això provocà unes corts menys llargues i conflictives del que es podia pensar (*ibidem*, pp. 426 i 429-430). Més enllà dels problemes entre militars i població civil, de conflictes sobre jurisdiccions o sobre si el cost de la defensa fronterera havia de caure majoritàriament en el país o en la Corona, com passà ja des de molt prest (CASALS MARTÍNEZ, *L'Emperador i els catalans*, pp. 161, 471 i 476) amb el consegüent augment del poder del rei i la «castellanització» de la defensa de la frontera (*ibidem*, p. 475), ningú posà en qüestió la necessitat de dita defensa i el manteniment dels comtats dintre la Corona d'Aragó. És més, es pot afirmar que l'amenaça d'una invasió dels francesos ajudà que la Corona pogués aconseguir amb major rapidesa els seus objectius en diverses corts del regnat de Carles I (*ibidem*, pp. 187, 426 i 429-430; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *El Imperio de Carlos V*, Península, Barcelona, 2002, pp. 222-223). Soldevila, tan feudatari de la historiografia romàntica, recull com un fet quasi unànimement la mobilització del país en la defensa de la Catalunya Nord i les fronteres pirinenques a l'època de Carles I (Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, 2a ed., Alpha, Barcelona, p. 895) i en general emfatitza la col·laboració i bona relació entre l'Emperador i Catalunya. Seguint Casals, podem afirmar que les relacions entre Catalunya i Carles I foren bastant bones gràcies al relativament bon funcionament del pactisme (Àngel CASALS MARTÍNEZ, «Carles I la historiografia catalana. Una relació

De la identificació entre Corona i país en el tema dels comtats en moments de perill, creiem no hi pot haver cap dubte, tal com es demostrà en el segon intent francès d'ocupar el Rosselló després del Tractat de Barcelona, el de 1502-1503 (el primer havia estat el de 1496). El rei en persona acudí a l'auxili de Salses amb un exèrcit de vint-i-vuit mil homes, dels quals entre deu mil i dotze mil eren catalans.²⁹ De fet, Salses fou un lloc de prova per a les noves formes de defensa, especialment pel que fa a les zones de frontera. Quan es reincorporà el Rosselló a Catalunya i als dominis de la Corona, es va veure clar que aquell era un potencial camp de conflictes i, per altra banda, els agents de Ferran II tenien una àmplia experiència en pirobalística, atès que en la guerra de Granada s'havien emprat no sols les ja tradicionals bombardes, sinó també canons de bronze.³⁰ Tot plegat aconsellava la construcció d'una nova fortalesa seguint els esquemes més moderns. Salses era el lloc idoni, car les muntanya de les Corberes, properes al mar, feien molt estret el possible camí que havia d'emprar l'enemic. Allà se situaria la nova fortificació fruit dels projectes de Francisco Ramírez, col·laborador del rei que l'havia acompanyat en la presa de Màlaga (1487) i Granada (1492). Ramírez estava molt influït per les noves doctrines italianes sobre fortificacions, car també havia servit en les guerres d'Itàlia. Les obres començaren a l'agost del 1497 i acabaren el 1505. Fou una decisió encertada, ja que el 1503, com ja s'ha dit, es pogué fer front a un atac

---

incompleta», *Afers*, 60 (2008), p. 371), tot i que no estigueren absents de problemes concrets. Dins aquesta relació, el tema de la frontera, la dels comtats o la marítima, era ben present i alhora, tot i la —en general— bona relació entre Corona i institucions del país, provocà alguns problemes (defensa estàtica *versus* defensa marítima) o ajudà a aprofundir-ne d'altres (ús de personal castellà per alguns càrrecs reials al Principat).

29. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 854. Vegeu més informació sobre els contingents de peons (soldats d'infanteria) catalans i castellans i, per tant, pagats per la tresoreria del Principat de Catalunya o amb fons castellans, a LADERO QUESADA, *Ejércitos y armadas*, pp. 221-222). El mateix autor recull les despeses reials en artilleria a Perpinyà el 1494 i els anys posteriors (*ibidem*, p. 235).

30. FRANCESC XAVIER HERNÁNDEZ, *Història militar de Catalunya*, Rafael Dalmau, Barcelona, 2003, III, p. 65.

francès. Vint mil combatents francesos que tenien el suport d'una important artilleria no pogueren fer front a les defenses de Salses, formades per mil soldats d'infanteria i tres-cents cinquanta de cavalleria.³¹ Tanmateix, un dels aspectes que a vegades s'oblida és la dependència exclusiva respecte al rei de la nova construcció.³² En general, el protagonisme de la Corona i dels seus agents en la frontera pirinenca és inqüestionable, i esdevé molt clar des de la primera guerra del Rosselló (1495-1499),³³ en part perquè la despesa per a la defensa era assumida primordialment per la Corona i de manera exclusiva si es tracta del manteniment i fins i tot la construcció de fortificacions,³⁴ com en el cas de Salses. No oblidem el caràcter simbòlic de les forteses, de manera que el creixent protagonisme de la Corona en aquesta matèria feia visible un missatge: el creixent paper d'aquesta en qüestions de guerra i la política fronterera en perjudici, òbviament, de les institucions del país. En aquest sentit, creiem que va ser especialment transcendent, però menys susceptible de ser visualitzada pels contemporanis, la creació de la Casa de l'Artilleria de Perpinyà com a institució reial, pagada pel rei, dotada de personal reial i sense participació regnícola,³⁵ la qual cosa era tant com posar sols en mans de la Corona l'element més innovador i avantguardista de la defensa.³⁶ La identificació entre artilleria i Corona,

31. *Ibidem*, p. 67.

32. LADERO QUESADA, *Ejércitos y armadas*, pp. 274-275.

33. AUROFA LADERO GALÁN, «La frontera de Perpiñán. Nuevos datos sobre la primera guerra del Rosellón (1495-1499)», *En la España Medieval*, 27 (2004), pp. 229 i seg.

34. LADERO QUESADA, *Ejércitos y armadas*, p. 275.

35. *Ibidem*, p. 53.

36. Es tractaria d'una situació diferent de la del Regne de Mallorca, on l'artilleria regnícola tingué una gran importància i on fins i tot la companyia d'artillers del regne era més antiga que la del rei (1529 i 1576) (Fernando WEYLER LAVIÑA, *Historia militar de Mallorca*, Ediciones de Ayer, Palma, 1968, pp. 137 i 141). Del protagonisme de les autoritats regnícoles tant en la construcció com en el manteniment i subministrament de peces d'artilleria i munició, no hi pot haver cap dubte pel que fa al regne de Mallorca. Per altra banda, el control gairebé exclusiu de l'artilleria per part del rei no havia existit sempre a Catalunya. A la campanya del Rosselló del 1473 les forces catalanes tenien i empraren artilleria (FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, p. 64).

molt evident pel que fa a la frontera pirinenca catalana, no és un fenomen aliè a l'augment del paper de la Corona en la sobirania.³⁷ Era una prova, una més, de com la monarquia es trobava en un procés d'apropiació gradual del monopoli de la violència i —per tant— de tot el que feia referència a la guerra,³⁸ i això representava un major control de la frontera per part de la Corona i no per part dels poders locals, tendència que sembla que no va ser exclusiva de la Monarquia Hispànica.³⁹

3. *La frontera marítima*

Per a Catalunya, la mar és una frontera especialment important en el segle XVI. De la necessitat de considerar a un mateix temps la defensa terrestre i la marítima, en tenim exemples com el del 1496, davant el temor d'un atac dels francesos per terra i per mar,⁴⁰ o el del 1542.⁴¹ En aquesta frontera marítima els conflictes entre Corona i país van aparèixer ben aviat, com passà també en el cas del regne de Mallorca. La causa de l'enfrontament era la construcció d'embarcacions i singularment de galeres. Ferran II i Carles I intentaren la formació d'una esquadra catalana o catalanovalenciana, segons el moment. Com passà a Mallorca, el tema fou molt debatut, atès que les institucions regnícoles temien que les embarcacions de guerra que es fabriquessin amb els seus diners podien ser emprades en altres llocs allunyats per a les necessitats de la Corona.

El país assumí el paper clarament hegemònic de la Corona pel que fa a l'artilleria, com demostra la cessió que va fer la ciutat de Barcelona a Carles I de «doce cañones grandes de batir de bronce para defensa de las plazas» el 1541 i que es dugueren a Perpinyà (*ibidem*, p. 183).

37. LADERO QUESADA, *Ejércitos y armadas*, p. 227.

38. Òscar JANÉ, «La frontera hispànica en la Europa moderna», a P. Sanz i D. Rex, coords., *La frontera en el mundo hispànico*, Abya-Yala, Quito, 2014, p. 44.

39. JANÉ, «La frontera hispànica», p. 56.

40. FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, p. 101.

41. CASALS MARTÍNEZ, *L'Emperador i els catalans*, pp. 431-432.

La defensa davant d'un atac marítim depenia en part de la capacitat de mobilització de les forces del país. Com en altres llocs de la monarquia, un moment especialment important en aquest sentit fou quan es produí l'aliança francoturca en els primers anys de la dècada dels quaranta. Coneixem algunes de les instruccions que en aquells moments es donaren a la ciutat de Barcelona per tal de garantir la seva defensa.⁴² Es mobilitzà la població per tal de posar en estat de defensa les muralles i la construcció i/o la reforma dels seus valls. A partir de la decisió del virrei i dels consellers de la ciutat, es prengueren una sèrie de mesures. En primer lloc es dividí la muralla en porcions i el mateix es va fer amb els valls. Muralla i valls es repartiren entre els gremis de la ciutat, o entre una munió de gremis pel que fa als menys nombrosos. S'anomenà un capità de cada gremi. La documentació del gremi de notaris ens permet saber com s'actuà en línies generals pel que fa als artesans de Barcelona. El virrei nomenava un capità que procedia a reunir el gremi per notificar als seus membres que havien d'organitzar-se militarment, tenir bandera, tambor i pifre, fer mostra armada i notificar-li les armes de què disposaven. En la reunió es tractava com s'havien de cobrir les despeses de la mostra militar i singularment com s'havien de dur a terme els treballs a la murada i els valls que els tocaven. Pareix que el més habitual era que els gremis paguessin gent aliena a ells per tal de fer les feines a la part de les defenses de la ciutat que els havia correspost. El col·legi de notaris decidí llogar cada dia onze homes per tal de fer la feina que s'havia encarregat als membres del seu gremi. Cada un dels obrers cobrava diàriament dos sous i sis diners.

De la importància de la ciutat de Barcelona, considerada frontera marítima, i de la municipalitat de Barcelona per organitzar la defensa, ens en poden donar compte les mesures preses el 1553 en el marc de la guerra entre Carles I i Enric II. Ens basarem en un memorial en molt mal estat i de paleografia francament difícil.⁴³ El memorial fou redactat el 18 d'agost pels consellers de la ciutat per orde d'una altra autoritat

42. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Consellers, 1C III-4, document 51.

43. AHCB, Consellers, 1C III-4, document 54.

que no hem pogut desxifrar però que amb tota certesa era el virrei.⁴⁴ Es diu que l'objectiu era la defensa i fortificació de la ciutat i que les mesures que s'hi recullen s'han fet amb el consell d'un mestre de camp de Carles I i amb la intervenció de ciutadans i cavallers de la ciutat, i s'esmenta explícitament Ramon Vicent de Sentmenat. Entre les decisions que prengueren els consellers destaquen:

- 1) «Primerament que es tingui ordinàriament per dita defensa i fortificació de dita ciutat [...] Consell de Guerra de cavallers i ciutadans.» Entre els noms llegibles que componien el consell esmentat hi ha Miquel de Vallseca, Perot Capellà, Bonaventura de Gualbes, Joanot Teron, Miquel Oliver, Lluís Satartí —ciudadà—, Rimbau de Corbera, Joan Miquel de Bellafilla, Joan Lluís Llull, Galceran Carbó «e tots los altres cavallers, així capitans com altres, se trobaran en dita ciutat». És a dir, tots els cavallers que es trobessin a Barcelona havien de formar part del Consell de Guerra.
- 2) Es nomenaren sergents majors Ramon Vicent de Sentmenat, Rimbau de Corbera, Ferrer de Gualbes de Santcliment, Antic Sarriera.
- 3) Es creà la figura del «vehedor major», responsable de controlar l'execució del que determinés el Consell de Guerra, especialment a les portes de la murada. Es nomenaren veedors Miquel de Vallseca, Galceran Albanell i Miquel Despalau.
- 4) El Consell de Guerra, juntament amb la Vintena de Guerra,⁴⁵ havien d'organitzar les guardes de Montjuïc, Montgat i altres amb la finalitat que avisessin si venia alguna armada, moment a partir del qual es mobilitzaria la milícia de la ciutat, «de la qual té càrrec mossèn Thomàs Pujades», i es donarien les instruccions pertinents per distribuir la munició necessària. En general, el Consell de Guerra era l'encarregat que es dugués a terme el pla de defensa traçat anteriorment.

44. De fet, l'agost del 1551, davant l'amenaça d'embarcacions franceses a Barcelona, la defensa s'organitzà d'acord amb el virrei i la ciutat, i es mobilitzaren cavalleria i infanteria, tot i que els enemics no arribaren a posar peu a terra (FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, p. 190).

45. Creiem que es deu referir a un organisme dependent de la ciutat de Barcelona.

- 5) S'ordenaren intervencions a la murada de la ciutat d'acord amb el que havien consensuat el Consell de Guerra i la Vintena de Guerra, com ara terraplenar alguns indrets o tapiar part de la murada on hi havia portes. Destaca la concreció d'algunes de les ordes:

Item que lo portal de Sant Pau sia tancat de tàpia i lo portal de la Draçana que sia, per semblant, tancat de tàpia a part de fora, fent hi una portella a part de fora i altra a part de dins per entrar i exir los mestres i elets qui fan l'obra del Baluard de Ponent.

S'ordenà fortificar la part exterior del Portal Nou, per on havien d'entrar els queviures. El mateix es determinà per als portals de Sant Antoni i de Sant Miquel.

- 6) S'ordenaren també tota una sèrie de mesures en relació amb el municionament. La pólvora era un problema, com sempre passava a la major part dels territoris hispànics. Així, s'ordenà que «sien fets vint-i-cinc quintars de pólvora de la qualitat com l'any passat se feu» (1.040 quilograms). Recordem que, davant el problema de la falta de salnitre, Catalunya —com altres indrets d'Espanya— es proveïa especialment des de València, tal com passà el 1537 quan la ciutat de Barcelona adquirí salnitre a València per un valor de vuit-centes lliures catalanes.⁴⁶
- 7) Es regularen les guàrdies de nit i l'actuació de cada capità una vegada donat el toc d'alarma.
- 8) Es va nomenar Galceran Burgues i Ferran Maimó responsables dels terraplens.
- 9) S'ordenà a L. Palomar i Frederic de Cabrera que cerquessin els homes útils que no es trobaven inscrits en cap companyia per tal que fossin inscrits en alguna i, si era necessari, constituïssin noves companyies.
- 10) S'ordenà que les guàrdies de Montjuïc i Montgat fossin dobles.
- 11) Es responsabilitzà el lloctinent i capità general de tenir cura de l'artilleria per a la defensa.

46. AHCB, Consellers, 1C III-4, document 44.

- 12) Es determinà que es fes guàrdia no sols a Barcelona, sinó a tota la costa anomenada de Llevant, i en aquest sentit s'esmentaven explícitament «Santa Coloma, Sant Adrià, Badalona [...] i altres següents parròquies fins a Roses, com per la costa de Ponent».
- 13) «Item que procura lo Bisbe i Capítol posar los sacerdots i religiosos en defensa, compartint aquells en alguns trasts de dita ciutat com altres vegades se.s fet.»

Es constata, doncs, que tot i que es tractava d'un pla de defensa singularment relatiu a Barcelona, també afectava la part costera del conjunt del país. En aquest sentit, la referència a Roses és ben significativa.

Un dels aspectes més interessants de les mesures de defensa que acabem d'esmentar és que anaven més enllà del litoral propi de la ciutat de Barcelona. De fet, en les instruccions referides s'anomenen llocs tan allunyats de la capital com Roses. És un aspecte important per a un treball com aquest, relatiu a la frontera, car Roses era un autèntic port frontera,⁴⁷ és a dir, reunia la doble condició de frontera marítima i frontera terrestre, per la seva proximitat a la divisòria amb França, la qual cosa explica, per exemple, la dependència orgànica de les fortificacions del golf de Roses respecte a la frontera de Perpinyà, a setanta-cinc quilòmetres de Roses. Per altra banda, Roses és un clar exemple de l'ús polític i no exclusivament militar de frontera i de la clara relació entre guerra, frontera i poder polític. La importància militar de Roses és evident simplement mirant un mapa, però també és un clar exemple de com el domini de la frontera és una font de poder polític, amb l'agreujant que en aquest cas la dialèctica no és només, ni tan sols de manera primordial, entre la Corona i les institucions del país. Hi ha un altre element que s'ha de tenir en compte: el fet que el comtat d'Empúries, on se situa Roses, era de jurisdicció senyorial, del comte d'Empúries, títol que en aquell moment pertanyia ja al duc de Sogorb. És per això que la intervenció de la Corona en aquestes circumstàncies és,

47. Pablo DE LA FUENTE, *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època Moderna*, Brau, Figueres, 1998, p. 24.

també, una manifestació de sobirania, tal com es mostra en l'intent de Carles I de comprar el comtat. Una situació comparable, amb totes les matisacions que es vulguin, amb la situació de la Ribagorça en època de Felip II. De la importància de la frontera com a font de poder n'és un exemple clar, en aquest cas de Roses, la disputa que hi hagué entre la Corona i el duc de Sogorb i comte d'Empúries al voltant del nomenament del cap de les tropes reials a Roses, potestat reivindicada en no poques ocasions pel comte. La Guerra dels Segadors ens ofereix un altre exemple del paper polític de Roses com a frontera, quan els representants dels revoltats hagueren de cedir la ciutat als francesos a canvi del seu suport.⁴⁸ La frontera es constitueix així també en un àmbit de negociació política; en aquest cas, se'n va cedir una part a canvi de suport polític.

4. *La frontera del 1559 al 1635*

Després de la Pau de Cateau-Cambrésis, el perill de guerra oberta amb França es diluí. De fet, l'únic període de guerra formal entre les dues potències fou el de 1585-1589 per mor de la postura de Felip II davant l'assumpció de la Corona francesa per Enric IV.

Després del tractat de pau esmentat, de 1559, la frontera adquirí dos nous ingredients en certa manera relacionats: esdevingué frontera religiosa i s'aguditzà el problema del contraban, sobretot pel que fa a alguns aspectes concrets, com ara el dels cavalls.⁴⁹ A més, el bandolerisme, tot i que no era exclusiu de la zona pirinenca, sí que estava present a les terres de frontera i adquiria allà alguns trets peculiars,⁵⁰ com ara la presència, més o menys important, d'hugonots dins les colles de bandolers.⁵¹ Per

48. DE LA FUENTE, *Les fortificacions reials*, p. 382.

49. Joan REGLÀ, *Felip II i Catalunya*, Aedos, Barcelona, 1956, pp. 80-81.

50. Valentí GUAL I VILÀ i Jordi BUREY I JOAN, «Bandolerisme i frontera», a Calsals, coord., *Les fronteres catalanes*, pp. 218 i seg.

51. Vegeu la carta adreçada al virrei per sant Josep de Calassanç el 1588 (REGLÀ, *Felip II i Catalunya*, p. 73).

altra banda, és evident que, a l'època moderna o contemporània o ara, un estat vigila especialment les seves fronteres quan es donen alguns episodis no habituals, com pot ser una guerra civil al país veí, situació que es donà a França durant gairebé tota la segona meitat del segle XVI. Una guerra civil, aquesta —cal recordar-ho pels seus efectes sobre la frontera i en la psicologia de Felip II—, en què l'element religiós era importantíssim. Ja sabem que la major part dels anomenats luterans eren realment calvinistes i que la historiografia ha relativitzat el component religiós dins la migració francesa del segle XVI i les seves causes, però també és evident la vinculació que alguns contemporanis establien entre el fenomen hugonot i la migració, que els duia a concloure la necessitat d'un major control de la frontera, tal com assenyala Felip II en diverses ocasions. Així, el virrei Hurtado de Mendoza estigué llargues temporades a Perpinyà (1564, 1567, 1569, 1570) per mor de l'amenaça protestant a la zona.⁵² Els heretges arribaren a fer un setge a Perpinyà el 1570, per la qual cosa el virrei ordenà mesures logístiques a Puigcerdà, Elna i Cotlliure i es posà al capdavant de vint mil catalans.⁵³

Sobre la relació entre bandolerisme i protestants, sens dubte exagerada per la documentació de l'època, que reflecteix certa paranoia, val la pena recordar les paraules de Joan Reglà:

Mentre el virrei, neguitós, inquireix constantment notícies de la frontera, ben sovint es troba amb el fet de la presència, a l'interior de país, d'algunes quadrilles de bandolers-hugonots. Potser ho eren, potser no, però així eren considerats, i això, en definitiva, és el que compta.⁵⁴

Independentment del grau de l'amenaça hugonot, el que sembla evident és que fou un argument emprat per la Corona per tal d'augmentar el seu protagonisme, el dels seus oficials i les seves tropes a la frontera, en un clar missatge que aquella temàtica, la fronterera, era més competència de les autoritats reials que no pas d'oficials d'altra naturalesa. La creixent presència d'inquisidors —investigadors reials,

52. *Ibidem*, p. 89.

53. *Ibidem*.

54. *Ibidem*, p. 90.

no ho oblidem— és sols una de les manifestacions d'aquesta concepció.⁵⁵ Tot i així, el 1570 el virrei feia front a l'entrada d'hugonots al Rosselló amb l'exèrcit format per població i nobles catalans.⁵⁶ Un altre exemple de la mobilització de la gent de la frontera davant l'atac de francesos, uns cinc-cents qualificats d'hugonots, el tenim el 1592 a Vinçà, on aquesta mobilització fou seguida d'una dels veïns del Pallars i l'Urgell després de l'ordre corresponent del virrei per tal de recuperar Estagell.⁵⁷ Tanmateix, l'important és que la direcció de la guerra estava en mans d'agents de la Corona i sols en segon terme, de nobles catalans. El mateix passava moltes vegades amb el personal de tropa: les forces regulars castellanques eclipsaven el vell sistema del país en armes. Si Carles V havia intentat vincular exclusivament a la Corona la política fronterera (enviament del duc d'Alba a la frontera catalana, assumptió amb exclusivitat de la política de construcció de fortificacions i direcció del seu manteniment), no sembla que Felip II actués d'una manera gaire diferent, tal com demostren l'actuació d'Hurtado de Mendoza i les seves reiterades estades a la frontera. Tot i així, el joc a la frontera és complex i no es pot fer totalment d'esquena al país. El 1598, a punt de finalitzar la guerra contra Enric II, Felip II envià tres companyies castellanques al Rosselló,⁵⁸ però poc després el virrei mobilitzà el país en una lleva general i demanà un terç de mil homes a la Generalitat;⁵⁹ la noblesa catalana participà activament en la mobilització a les ordres del Virrei.⁶⁰ Paral·lelament, Felip II donà suport a les regions del Llenguadoc i la Provença contra el rei francès. Cal esmentar dos aspectes d'aquesta mobilització militar del país el 1598. En primer lloc, fou polèmica. Una part de les institucions catalanes posava en dubte la legalitat de la mobilització, atès que el rei no es trobava a Catalunya. Finalment acceptaren la petició del virrei atès el precedent d'absència del rei

55. REGLÀ, *Felip II i Catalunya*, p. 76.

56. FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, p. 207.

57. *Ibidem*, p. 217.

58. REGLÀ, *Felip II i Catalunya*, p. 96.

59. FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, p. 221.

60. *Ibidem*, p. 223.

en els casos del passat en què el Principat havia patit una invasió i el monarca es trobava a Sardenya, Sicília o Nàpols.⁶¹ En segon lloc, aquesta mobilització ens permet reflexionar sobre una situació de les terres de frontera que trobarem als segles XVI i XVII. Ens referim a l'impacte sobre aquelles poblacions que, relativament properes a la frontera, eren escollides com a plaça d'armes on s'havien de concentrar la tropa, les municions, els queviures, etc., de cara a l'enfrontament. En aquesta ocasió, aquest fou el paper que tingué la Seu d'Urgell.⁶² Es tracta d'un fenomen que té el seu impacte sobre les poblacions. Poc després dels fets esmentats, es firmà la Pau de Vervins, que —en paraules de Reglà— no significà que el Pirineu conegués el repòs.⁶³

El regnat de Felip III presenta aparentment poques novetats en el tema de la frontera catalana, però penso que ens falten estudis concrets respecte a aquesta qüestió, ja que és evident que aquest període ha estat eclipsat pel protagonisme de la qüestió fronterera en època de Carles I i, sobretot, després del 1635. Gràcies a la Pau de Vervins, firmada per Felip II poc abans de morir, durant el regnat de Felip III no hi ha conflictes bèl·lics que afectin la frontera hispanofrancesa. De tota manera, el problema del cost del manteniment de la tropa allà no sols no es va solucionar, sinó que pareix que anà a més, tal com es desprèn, per exemple, de la correspondència entre el rei i l'arquebisbe de Tarragona i aleshores també virrei, Joan Terés. Així, sembla que fou especialment dolenta la situació del 1603 que l'arquebisbe descrivia al rei el dia 15 de maig:

Hoy recibí la de V. Magestad de los nueve de este y en lo que en ella me manda, que dé orden que los soldados [...] de la frontera de Perpiñán sean verdaderos espanyoles. Yo lo escribiré a Don Carlos Coloma y me parece que es muy necesario para quitar toda sospecha de trayción [...]. Y en lo que me manda V. M. que avitualle y provea de todo lo necesario la plaza de Perpiñán y las otras de aquella frontera lo haría yo de muy buena gana porque sé que es muy necesario para quitar las ocasiones a los franceses

61. *Ibidem.*

62. *Ibidem.*

63. REGLÀ, *Felip II i Catalunya*, p. 96.

que no acometan ni tienen traiciones, como lo pueden hacer agora sabiendo lo que passa, pero tengo tan poco dinero que no basta para dar un real de socorro a los soldados que mueren de hambre y están desnudos. Suplico a V. M. mande acudir a lo uno y a lo otro porque assí conviene a su real servicio y a la seguridad de aquellas plazas que son la llave de toda España.⁶⁴

En el debat del Consell d'Estat que derivà d'aquesta carta es va concloure que no calia contestar-la, atès que era un problema que ja es coneixia i que en el moment en què fos possible ja es procediria al municionament de Perpinyà i d'altres fortificacions de la frontera i «al sustento i paga de los soldados que estan a la guarda della».

Tot i que es tractava d'un problema antic i que finalment no hi hagués cap enfrontament a la zona entre les dues monarquies, hi ha uns quants aspectes que cal tenir en compte:

- El fet que el gran responsable de la frontera sigui Carlos de Coloma confirma l'estratègia de la Corona, existent des de Ferran el Catòlic i intensificada en els regnats posteriors, d'apropiació per aquesta dels aspectes polítics i, òbviament, militars concernents a la frontera.⁶⁵
- Tot i l'aparent estabilitat de la frontera durant el regnat de Felip III i la vigència de la Pau de Vervins, s'era conscient d'un perill de tensió, sobretot si l'enemic arribava a conèixer i aprofitar les debilitats d'intendència i d'altra mena de la força hispànica encarregada de la defensa de la frontera.
- La referència a Perpinyà i per extensió el Rosselló com a clau d'Espanya, expressió que trobarem també en el segle XVII referida a la Cerdanya.

64. Archivo General de Simancas (AGS), Estado, 192.

65. El 1600 Carlos de Coloma havia estat nomenat governador de Perpinyà i lloctinent dels comtats del Rosselló, la Cerdanya i el Conflent.

5. La guerra gairebé constant i la nova frontera⁶⁶

El segle XVII i singularment els anys 1635-1659 i els de les guerres posteriors contra França impliquen una nova situació fronterera, tant perquè la frontera fou l'escenari inicial i prioritari d'operacions bèl·liques com per les repercussions que en temps de guerra i pau tingueren sobre aquesta les dificultats econòmiques de la Monarquia Hispànica. Unes circumstàncies econòmiques que posen la Corona en un dilema: per una banda, és conscient del que —des de la seva òptica— era quelcom semblant a la fossilització del sistema de defensa català pel que fa a les aportacions per a dita defensa; per altra banda, es troba que, davant la falta de recursos reials i els nombrosos fronts oberts, era molt necessari tenir l'ajuda de les institucions regnícoles.⁶⁷ Tanmateix, la situació és recíproca. La Generalitat va demanar a la Corona, per a zones i moments concrets, un major esforç militar en el país, tot i que amb la tutela de la mateixa Generalitat pel que fa a alguns aspectes. Un exemple del que acabem de dir són les reiterades peticions que els allotjaments fossin duts a terme per oficials reials conjuntament amb oficials de la Generalitat. Els agents reials sostingueren el caràcter de regalia dels allotjaments amb la finalitat d'evitar qualsevol intervenció dels agents de la Generalitat, tal com es pot observar en la conjuntura del 1672-

66. Ens centrarem aquí en el període posterior al 1659, entre altres coses perquè entre els anys 1640 i 1659 la frontera es caracteritza per la seva mobilitat, a més de la frontera que, per exemple, ja dins d'Aragó, a la Franja i les Terres de Ponent, s'estableix entre els territoris fidels a Lluís XIV i els controlats per la Monarquia Hispànica (Porfirio SANZ CAMAÑES, *Estrategias de poder y guerra de frontera. Aragón en la Guerra de Secesión Catalana (1640-1652)*, Centro de Estudios de Monzón y Cinca Medio, Montsó, 2001).

67. Pel que fa a la conjuntura del 1640, García Cárcel ens recorda que, a més de l'amenaça militar castellana i les pressions franceses, un dels factors que explica el pacte de Catalunya amb França fou la incapacitat catalana d'assumir la seva defensa (Ricardo GARCÍA CÁRCEL, *Historia de Cataluña. Siglos XVI-XVII*, Ariel, Barcelona, 1985, II, p. 154).

1673.⁶⁸ Així, coneixem la situació per la qual passaven l'any anterior, el 1671, les viles i els habitants del vescomtat de Castellbó, gràcies a una suplicació que presentà el seu síndic als diputats de la Generalitat amb la petició expressa que el remetessin al monarca. La petició ens explica les exigències que es pretenien aconseguir dels habitants del vescomtat, que —cal no oblidar-ho— ja havien patit molt en les guerres anteriors:

Les Universitats del Vescomtat de Castellbó [...] ha molts d'anys que.s troben carregades d'un contínuo allotjament i de present ho estan ab quaranta tres soldats de la companyia del Capità de Cavalls Don Josep d'Agulló y, además d'això, paguen de contribució al dit capità nou lliures dotze sous tots los dies que ve a ser lo any 3.456 lliures. Y de la mateixa manera paguen al governador de la plaça de Puigcerdà 110 lliures tots los anys per llenya vol aporten los particulars de dites universitats a la dita plaça, essent així que disten dites universitats de la vila de Puigcerdà 12 llegues [...] E com per ocasió de dites càrregues i allotjaments los habitants de dites universitats estan patint molta misèria y pobresa de tal manera que si no se.s dona alivio los serà forçós deixar ses cases. Essent així que per lo Reial Servei en les guerres passades han patit gran ruina i despoblació en ocasió de la cercania té dit Vescomtat ab França. I, si per causa de la misèria y pobresa pateixen dictes universitats, los singulars d'alguna d'ella no acudeixen en pagar la porció o part que deu pagar al capità, ab la puntualitat que ell voldria, envia alguns soldats y aquells s'estan en la Universitat a gasto d'ella fins hagen pagat la contribució al capità [...].⁶⁹

Situacions com les descrites també es troben a les localitats sotmeses a ocupació francesa. De fet, és relativament habitual que una mateixa població pateixi efectes com els descrits per part d'ambdós contendents cada vegada que pateix un canvi de domini. Documents com els referits i els treballs de diversos historiadors esmentats ja en el present treball ens permeten presentar alguns dels conflictes i trets definidors de

68. ACA, Consell d'Aragó, llig. 204, exp. 1/91.

69. ACA, Consell d'Aragó, llig. 204, exp. 1/62.

la vida a la frontera terrestre catalana al llarg dels conflictes del segle XVII:

- 1) Les difícils relacions entre civils i militars tant per les exigències d'intendència i allotjament de la tropa com per altres causes. Tanmateix, la col·laboració de la població civil era indispensable tant pel que fa a aspectes econòmics com a homes, però també per altres causes que poden semblar menors. Així, atesa la natura muntanyosa de la frontera, la col·laboració dels civils era indispensable per al guiatge de les forces, com també ho era per a la construcció o el manteniment de fortificacions, la conservació de camins, etc.
- 2) Els allotjaments, fossin o no regalia, com argumentaren els agents reials espanyols, podien obligar legalment sols a donar casa, però no a l'alimentació ni al manteniment de cavalls,⁷⁰ un incompliment que fou reconegut i alhora minimitzat i justificat pel mateix virrei, Francisco Fernández de Córdoba, qui entre altres coses deia que el pa i la civada els pagava el rei i, en tot cas, sols es proveïa el soldat d'una mena de «menestra».⁷¹
- 3) Un tercer aspecte que cal tenir en consideració és el de l'ocupació de viles i ciutats per part espanyola dins de territori francès o a l'inrevés per tal d'aconseguir recursos o diners. El cas del farratge o les pastures per a les cavalleries és un cas ben clar.⁷² De fet, a les zones de frontera i especialment a la Cerdanya se'ns presenta una altra forma de guerra: no tant la de fer mal a l'enemic de manera directa, que sempre existeix, sinó una mena de guerra per aconseguir recursos (diners, farratge, aliments, cases on fer els allotjaments...), que pot arribar a provocar, com fou el cas de la Cerdanya espanyola, que alguns dels seus habitants es passin a la part controlada per França.

70. Joaquim ALBAREDA, «Quina fou la incidència econòmica i social de l'exèrcit castellà en la societat catalana de 1635 a 1700?», *Manuscrits*, 15 (1997), p. 110.

71. ACA, Consell d'Aragó, llig. 204, exp. 1/91. Realment, el subministrament de pa i civada també era problemàtic, car les viles havien d'avançar el subministrament d'aquests productes i les dificultats per recuperar aquests diners eren moltes.

72. JANÉ, «La frontera hispànica», pp. 37-38.

Una estratègia de rapinya de recursos que fins i tot pot donar lloc que aparegui l'amenaça de la futura despoblació. Aquestes exigències dels caps militars —francesos o espanyols— sobre les poblacions podien donar lloc a violència d'una relativa baixa intensitat que podia incloure la mort d'alguns dels que hi participaven. És el que passà, per exemple, el setembre del 1635 quan uns habitants de la zona controlada per França es negaren a pagar el tribut acordat prèviament amb el duc de Cardona. Les forces espanyoles requisaren diverses vaques, cosa que va provocar l'entrada de militars i paisans de la zona francesa a l'espanyola per tal de recuperar-les, amb el consegüent enfrontament en el qual moriren bona part dels soldats i súbdits francesos.⁷³ Òbviament, aquestes pràctiques i la frontera considerada com una zona de robatoris al veí no eren noves,⁷⁴ de manera que es poden considerar un tret identitari de la frontera.

- 4) Les revoltes contra les autoritats reials, espanyoles o franceses, provocaven que l'enemic incentivés els atacs a les zones en què aquelles es donaven. És el cas dels atacs francesos contra Olot, Ripoll o Sant Joan de les Abadesses després de les seves revoltes contra Felip IV entre la recuperació de Barcelona i la Pau dels Pirineus.⁷⁵ Lligat amb això, trobem casos com el de la Revolta dels Barretines, en què alguns dels seus líders i participants es passaren al bàndol francès.⁷⁶
- 5) Un altre element important és el concepte de frontera mòbil en temps de guerra, de manera que trobem comportaments propis de llocs de frontera fins i tot molt endins del territori, com Vic i la

73. *Memorial histórico español*, Imprenta Nacional, Madrid, 1861, XIII, pp. 260-261.

74. Vegeu, per exemple, el que diu Feliu de la Peña per al 1496: «Entraron en Ruysellon este año en diferentes ocasiones los franceses... llegaron en una ocasión al foso de Ribes Altas. Lleváronse mil cabezas de ganado, pero salió la guarnición recobrando el ganado» (FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, p. 100). Un exemple de 1677 per a Bellaguarda ens el proporciona Jané: uns soldats francesos ataquen algunes cases i els de la vila maten a set o vuit francesos i fan un quarantena de presoners (JANÉ, *La identitat*, p. 92).

75. ESPINO LÓPEZ, *La Cerdaña en armas*, p. 43.

76. *Ibidem*, p. 318.

Plana en general, sotmesa a una gran pressió per l'exercit francès en la seva cerca de cereal, diners i farratge.⁷⁷

- 6) Cal destacar la implicació de la Generalitat i fins i tot la ciutat de Barcelona en la guerra de frontera, pagant soldats, com ara els cinc-cents que envià la ciutat a Puigcerdà, portats de Barcelona i fins i tot d'Aragó. Després d'iniciar-se el setge de Puigcerdà (1678), la ciutat de Barcelona aixecà un altre terç de set-cents homes.⁷⁸ D'altra banda, moltes ciutats, com Girona, i la mateixa Generalitat es dirigiren a la Corona per tal d'exposar la difícil conjuntura si queia Puigcerdà. Per a la Guerra dels Nou Anys no hi pot haver dubte sobre la implicació de les institucions del país i del rerepaís en la necessitat d'una ofensiva que mantingués la frontera establerta el 1668: es dirigiren a Carles II en aquest sentit el braç militar, la Generalitat, el Consell de Cent, etcètera, que indicaren que la frontera no era un problema aliè a la Corona, sinó que amenaçava el conjunt del país i la seva pròpia existència. Les institucions del Principat demanaren la intervenció de la Corona,⁷⁹ la qual contestà que sols podria dur a terme una política de reconstrucció o de construcció de fortificacions frontereres amb un donatiu del país,⁸⁰ la qual cosa xoca amb la no convocatòria de corts en època de Carles II, potestat —recordem-ho— exclusiva de la Corona. Davant aquesta situació, resulta sorprenent que no es convoquessin corts en algun dels períodes de pau de Carles II o, per ventura, no tant si considerem que amb l'excusa d'analitzar la situació militar del Principat i singularment de demanar un donatiu per a la renovació de les seves defenses a la frontera, es podia obrir un debat més general on apareguessin temes tan problemàtics com la participació d'autoritats regnícoles en la distribució d'allotjaments, la seva aplicació estrictament constitucional o la seva reforma, la legalitat o no dels

77. JANÉ, «La frontera hispánica», pp. 40 i 43.

78. ESPINO LÓPEZ, *La Cerdaña en armas*, p. 217.

79. *Ibidem* pp. 322-323; ALBAREDA, «Quina fou la incidència econòmica i social», p. 112.

80. ESPINO LÓPEZ, *La Cerdaña en armas*, p. 317.

quints que gravaven els pressuposts municipals,⁸¹ la recuperació del dret d'insaculació, la constitució del Tribunal de Contrafurs, demanda que venia de l'època de Ferran el Catòlic... Davant la situació de les defenses frontereres, la incapacitat d'intervenció de la Corona i la pressió francesa, apareixen el que Jané anomena grups d'autodefensa, que en tot cas es poden considerar fruit de la pèrdua de control de la frontera per part de la Monarquia Hispànica, la pressió dels francesos i les necessitats de la població.⁸²

- 7) La necessitat de recursos feia que les autoritats militars espanyoles i franceses haguessin de comptar amb la col·laboració de les autoritats locals. Pareix que la continuïtat de les autoritats locals va ser la norma, tot i els canvis de domini de les poblacions. El cas de Puigcerdà és il·lustratiu: els còsols són els mateixos sota el domini hispànic, sota el domini francès i quan tornen al domini hispànic de nou.⁸³ Un cas contrari és el de Ripoll, on la proximitat a la zona de guerra ajudà a la creació de la pròpia universitat, en una localitat fins aleshores governada pel baró i l'abat.⁸⁴
- 8) El domini de la terra de frontera necessita un suport material ben fort, és a dir, diners. La Monarquia Hispànica del segle XVII no és la de Ferran el Catòlic ni la de Carles I i es veié incapaç de construir una línia de fortificacions en defensa de la frontera creada el 1659 o de modificar la dita ratlla. Ens en proporciona un clar exemple de bell nou Espino quan ens explica que els còsols de Puigcerdà proposaren, poc abans de la firma de la Pau d'Aquisgrà el 1668, que les trenta-tres localitats que els espanyols havien aconseguit ocupar

81. La reclamació d'una cinquena part dels ingressos municipals per part de la Corona (GARCÍA CÁRCEL, *Historia de Cataluña*, pp. 119, 136 i 139).

82. JANÉ, *La identitat*, p. 83.

83. ESPINO LÓPEZ, *La Cerdaña en armas*, p. 232.

84. JANÉ, *La identitat*, p. 84. Per conèixer la influència de la guerra en la creació d'una universitat pròpia a Ripoll, l'evolució de la Universitat després del 1689 i, en general, l'impacte de la guerra en una localitat, de fet, de frontera, vegeu la tesi de Míriam ARÉVALO, «Ripoll: menestrals i monjos en el marc feudal (segles XVI-XVIII)», llegida al Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona el 2015 i encara malauradament inèdita.

més al nord de la ratlla de 1659 quedessin sota domini hispànic, atès que eren zones riques i que podien servir com una mena d'avançada davant les possibles maniobres dels francesos d'ocupar la vila. A més, bona part dels habitants de Puigcerdà tenien terres en aquells contorns. El Consell d'Estat, fent de la necessitat virtut, decidí no donar suport a la proposta, argumentant que les localitats no eren tan riques i que es conformava amb la ratlla establerta en el Tractat dels Pirineus.⁸⁵ La realitat era que no es tenien recursos per crear allà una línia de defensa i que difícilment els francesos, en el marc de les negociacions de la Pau d'Aquisgrà, consentirien aquesta concessió ni cap altra que significués una modificació en perjudici de l'*statu quo* del 1659, tot i les pressions internacionals per limitar l'expansionisme de Lluís XIV en aquells moments. Recordem que per aquella Pau la Monarquia Hispànica recuperava el Franc Comtat i no era creïble que els francesos fessin noves concessions, sobretot perquè un dels principis no escrits de la Pau d'Aquisgrà era retornar en molts aspectes a l'*statu quo* del 1659. El que està clar és que després de la firma de la Pau del 1668 els francesos es van centrar a fortificar i dotar d'exèrcit la seva part de la frontera, cosa que no fou possible pel que fa a la Monarquia Hispànica, sobretot per la impossibilitat de garantir una força mínima d'infanteria per a la defensa de les possibles fortificacions que es construïssin. Recordem que en el segle XVII, o almenys en bona part d'aquell segle, era més greu per a la Monarquia Hispànica la falta d'infanteria que la de cavalleria, ja que la primera permetia mantenir el territori i resistir. De fet, la construcció de fortificacions sense la garantia d'una infanteria per a la seva defensa podia ser contraproduent si la fortificació queia en mans de l'enemic: hauria estat finançada pels espanyols i la gaudirien els enemics, la qual cosa explica la lògica de la destrucció de fortificacions tan present en el segle XVII. Un altre exemple de com les limitacions financeres impedeixen una política fronterera més contundent és el de les muralles de Puigcerdà, destruïdes pels fran-

85. ESPINO LÓPEZ, *La Cerdaña en armas*, p. 132.

cesos el 1668 i la reconstrucció de les quals els espanyols no iniciaren fins a l'inici de la Guerra del Nou Anys, el 1689, prova d'un domini més teòric que no pas real i reial de la frontera, la qual si es mantingué al mateix lloc que el 1659 va ser per la por de la monarquia francesa no a una reacció espanyola, sinó a la coalició internacional que qualsevol intent d'anar més enllà de la ratlla del 1659 hagués produït.

- 9) Una prova de la diversitat d'identitats i, per ventura, d'interessos és la presència de miquelets a favor dels espanyols, però també dels francesos, durant les guerres que els enfrontaren al llarg de la segona meitat del segle XVII.⁸⁶
- 10) Altres aspectes lligats amb la frontera i el poder són els fiscofinancers, i no sols pel que fa a la Corona, sinó també per a les institucions regnícoles. Així, després del 1659 la Generalitat argumentà la pèrdua dels ingressos procedents del Rosselló i la Cerdanya francesa per justificar la seva difícil situació econòmica, el retard en el pagament als creditors i la impossibilitat d'ajut militar a la Corona de Carles II.
- 11) Un altre tema és el de la propaganda de guerra a la frontera.⁸⁷ N'és un exemple la carta que el 28 de Gener de 1636 Sebastián González escrigué, des de Madrid, al jesuïta Rafel Pereira, en la qual explicava com els francesos havien publicat un pamflet on es deia que el governador de Provença atacava amb cinc mil homes els pobles propers a Perpinyà, «siendo la verdad que hasta ahora no se ha visto francés ninguno en todo aquel distrito. Con ésta y otras cosas semejantes tiene engañado al pueblo Rochelieu».⁸⁸

6. Conclusions

La qüestió de la frontera pirinenca fou fonamental en la política de Ferran II i també un element cabdal en la relació entre Corona i país en

86. JANÉ, *La identitat*, pp. 34-35, 44 i 49.

87. JANÉ, «La frontera hispànica», p. 43 i 45.

88. *Memorial histórico español*, XIII, p. 362.

aquell regnat i en el següent. El fet que la frontera pirinenca es convertís en la frontera entre les dues monarquies més importants del segle XVI, li donà un nou valor i una importància que no sols afectaren les poblacions, sinó també la relació entre el rei i les institucions representatives de Catalunya i els seus estaments. La impossibilitat, manifestada molt prest, que Catalunya pogués assumir la seva pròpia defensa i necessitats recursos de la Corona, especialment d'origen castellà, facilità el major protagonisme d'aquella en els temes fronterers. La creixent castellanització dels grans caps militars amb competències a la zona i la presència allà de tropes castellanques són una manifestació de l'apropiació gradual de la qüestió fronterera pel monarca. El període de pau després del Tractat de Cateau-Cambrésis i durant el regnat de Felip III generà una nova lectura del que significava la frontera per al poder central i, consegüentment, de les conseqüències sobre la població de la zona i l'ús de la temàtica fronterera en el complex marc de les relacions Corona-país. Tanmateix, ja en el regnat de Felip III es manifestaren les greus dificultats de la Monarquia Hispànica pel que fa al control militar de la zona. En el regnat següent ja fou clara i cridanera la impossibilitat de tenir una guarnició regular contínua al llarg de la frontera, situació que es va mantenir durant l'època de Carles II. Així, el model de defensa continuava sent el de la munió de tropes professionals de la Corona, altres reclutades entre la gent del país i la població militaritzada, tal com veiem el 1672 a l'Empordà i la Selva.⁸⁹ Un model, tanmateix, que, considerades les debilitats de les fortificacions de la zona, la creixent força dels francesos i la feblesa de l'artilleria espanyola, juntament amb altres factors, es pot considerar clarament fossilitzat ja en aquelles dates i que no garantia un mínim de seguretat a la zona de la frontera, una de les causes primordials —a parer nostre— de les peculiars formes de vida i de comportament, inclosa la francofòbia, de la gent d'aquelles contrades i dels seus contactes personals, comercials i d'altra mena amb

89. FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, p. 357. Vegeu un exemple clar del reclutament d'homes del país per ordre d'autoritats locals i el seu impacte psicològic en el testament que recull Jané d'un d'aquests mobilitzats a Ripoll el 1676 (JANÉ, *La identitat*, p. 92).

l'enemic d'una monarquia que cada vegada tenia un menor domini efectiu de la zona. Una situació, doncs, que afectà la manera en què es desenvoluparen —singularment a l'època de Carles II— les relacions entre la Corona i les institucions del país.